

СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

ТОПЧИЙ Наталія Валеріївна - аспірант кафедри організації діяльності та управління в органах прокуратури Національної академії прокуратури України

Стаття посвячена комплексному аналізу состояния нормативно-правового обеспечения деятельности органов уголовной юстиции, а также формулированию рекомендаций по его улучшению.

Ключові слова: кримінальна юстиція, правоохоронна діяльність, правове регулювання, нормативні акти.

Проголошення євроінтеграційного зовнішньополітичного курсу нашою державою передбачає оптимізацію внутрішніх механізмів забезпечення правопорядку, приведення як атрибутивних, так і сутнісних їх параметрів у відповідність до найвищих стандартів у сфері правотворчості, правоохоронної діяльності та інших напрямів і рівнів державного управління. Останнє, в свою чергу, потребує нагального перегляду ідейно-філософського підґрунтя на засадах впровадження ліберально-гуманістичної лінії організації й спрямування функціонування всього механізму держави, формування сервісної моделі правоохоронної системи взагалі й органів кримінальної юстиції зокрема.

В рамках механізму правоохоронної діяльності виділяється низка стратегічних напрямків правоохорони, один з яких включає в себе підсистему діяльності органів кримінальної юстиції. Говорячи про будь-яку діяльність неможливо не згадати про її підстави, як про ще один з необхідних, системоутворюючих елементів. Цьому питанню у правовій літературі приділена

певна увага в роботах В. Б. Авер'янова, С. С. Алексєєва, Т. Г. Андрусика, М. І. Байтіна, О. М. Бандурки, В. Т. Білоуса, Ю. П. Битяка, Є. М. Блажівського, І. П. Голосніченка, В. М. Горшеньова, В. В. Долежана, Д. А. Керімова, І. М. Козьякова, О. М. Костенка, М. В. Косюти, В. М. Кудрявцева, В. В. Лазарева, М. І. Мельника, С. С. Мірошніченка, С. Г. Міщенко, Є. М. Поповича, Н. О. Рибалки, О. Ф. Скакун, В. В. Сухоноса, Ю. А. Тихомирова, М. К. Якимчука та інших. Визнаючи суттєвий внесок означених науковців в розробку заявленої проблематики, слід все ж вказати на відсутність досліджень, присвячених визначенню місця, ролі органів кримінальної юстиції у механізмі правоохоронної діяльності, а також удосконаленню методологічних, стратегічних, організаційно-правових основ їх функціонування в новітніх умовах загальносоціального поступу.

Метою написання цієї статті є комплексний аналіз стану нормативно-правового забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції, а також формування рекомендацій щодо його удосконалення.

Виходячи з логіки нашого дослідження, особлива увага приділена діяльності правоохоронних органів, зокрема органів кримінальної юстиції у механізмі правоохоронної діяльності. На ці органи покладена одна з функцій держави – правоохоронна, котра полягає у «забезпеченні охорони конституційного ладу, прав і свобод громадян, законності і правопорядку, оточуючо-

го природного середовища, встановлених і врегульованих правом всіх суспільних відносин» [1, с.52].

Зазначені органи реалізують дану функцію шляхом здійснення правоохоронної діяльності, основними ознаками якої є:

- спрямованість на охорону права від яких-небудь порушень;
- виявлення правопорушень і винних осіб;
- дотримання встановлених законом правил і процедур;
- здійснення діяльності за допомогою застосування юридичних заходів впливу у суворій відповідності до закону;
- виконується спеціально уповноваженим державними органами;
- реалізується у встановленому законом порядку.

Виходячи із загального змісту правоохоронної діяльності, можуть бути сформульовані безпосередні завдання правоохоронних органів, серед яких особливо виділяють гарантування, захист і забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян, матеріальних і духовних благ суспільства, конституційного ладу, суверенітету і територіальної цілісності держави [2, с.10].

Реалізація зазначених цілей і завдань покладена на правоохоронні органи, основними напрямками діяльності яких є: забезпечення законності, запобігання виникненню причин і умов вчинення суспільно небезпечних діянь, недопущення їхнього розвитку і ліквідація наслідків, боротьба зі злочинністю та іншими правопорушеннями [3, с.8].

На підставі викладеного, можна зробити висновок, що здійснення правоохоронної діяльності є основним завданням правоохоронних органів. До них відносять органи, установи і служби, перелік яких закріплений у Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», а саме: органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі

ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [4]. Перераховані в наведеній нормі закону структури можуть бути віднесені до правоохоронних органів у широкому змістовно-умі змісті поняття.

У вузькому ж змісті до правоохоронних органів відносять органи внутрішніх справ, служби безпеки, прокуратури, доходів і зборів, виконання покарань, поєднуючи їх в одну групу – органи кримінальної юстиції. Дані органи виконують особливу роль серед спеціальних суб'єктів правоохоронної діяльності. Виділення даних органів в окрему групу обумовлено наявністю в них однієї загальної першочергової функції – запобігання кримінальним правопорушенням (в іншій редакції – боротьби зі злочинністю).

Напрямки діяльності даних суб'єктів доволі різноманітні: нагляд за виконанням законів, реагування на факти вчинення злочинів і правопорушень, притягнення до юридичної відповідальності винних осіб і т.д. Діяльність ця здійснюється у двох напрямках – у рамках кримінального судочинства, де вона носить переважно процесуальний характер, і за його межами, де вона носить характер запобіжної діяльності [5, с.102-103].

Виходячи з вищесказаного, предметом нашого дослідження є запобіжна діяльність, здійснювана правоохоронними органами у вузькому змістовному сенсі даного поняття (органами кримінальної юстиції), а саме органами внутрішніх справ, прокуратури, служби безпеки, податкової міліції і виконання покарання.

Операційний аспект функціонування органів кримінальної юстиції утворює діяльність різного характеру, що здійснюється переважно за межами кримінального судочинства, зокрема в рамках загальної організаційної та управлінської роботи.

З урахуванням раніше висловлених зауважень про сутність, структуру і системний характер названої діяльності, можна із упевненістю вести мову про те, що запобігання кримінальним правопорушенням є

одним з основних напрямків правоохоронної діяльності органів кримінальної юстиції, і здійснюється останніми, характеризується певними рисами:

- здійснюється на основі неухильного дотримання принципів запобіжної діяльності;
- її метою є забезпечення дотримання правил поведінки, установлених законом про кримінальну відповідальність;
- є по своїй суті комплексним утворенням, що поєднує різні елементи, що діють на єдиній правовій, політичній, науковій і, частково, організаційній основі;
- пов'язана з використанням спеціальних знань, умінь і навичок;
- містить у собі не тільки діяльність, але й організаційні, матеріальні та інші аспекти цієї діяльності, тобто її зовнішню структуру і матеріально-ресурсну базу;
- потребує витрат певних соціальних ресурсів, які йдуть на усунення негативних і розвиток позитивних тенденцій;
- здійснюється з урахуванням особливостей реальної соціальної обстановки [6, с.21].

Запобігання є складовою протидії злочинності в цілому, і являє собою цілеспрямовану діяльність із недопущення реалізації замислених кримінальних правопорушень шляхом встановлення осіб, що намагаються їх вчинити, а також вжиття необхідних заходів, передбачених законом, поєднане з оздоровленням обстановки в мікросередовищі [7, с.222]. При цьому зазначена діяльність у функціональному аспекті є одним з напрямків правоохоронної діяльності, а самі органи кримінальної юстиції – елементом механізму правоохоронної діяльності.

У процесі правоохоронної діяльності органи кримінальної юстиції здійснюють запобігання кримінальним правопорушенням, тобто цілеспрямовано займаються з одного боку виявленням і усуненням причин та умов вчинення окремих груп, видів і конкретних кримінальних правопорушень, а з іншого – боротьбою зі злочинністю, як з негативним соціальним явищем.

Основу надійної і компетентної роботи різних державних органів, у тому числі й тих, які здійснюють запобігання злочинам,

становить ефективне нормативно-правове регулювання.

Необхідність правового регулювання запобігання кримінальним правопорушенням обумовлена наявністю наступних важливих обставин:

- дана діяльність у силу своєї специфіки може обмежувати права і свободи людини, тому вона повинна здійснюватися строго в рамках закону, що є найважливішою гарантією забезпечення конституційних прав і свобод громадян;
- право впливає на відносини, що складаються у сфері запобігання кримінальним правопорушенням.

Правове регулювання діяльності органів кримінальної юстиції щодо запобігання кримінальним правопорушенням характеризується наявністю двох взаємозалежних елементів: нормативно-правової та індивідуально-правової регламентації. Нормативно-правовий елемент включає розробку і закріплення загальних, формально визначених правил поведінки. Він покликаний забезпечувати єдиний порядок регулювання суспільних відносин [8, с.145], що складає зміст діяльності органів кримінальної юстиції щодо запобігання кримінальним правопорушенням, шляхом створення, зміни або скасування правових норм, визначення сфери їх дії і суб'єктів реалізації. Індивідуально-правова регламентація полягає в прийнятті владних індивідуально-правових рішень на основі загальних правил для вирішення конкретних юридичних ситуацій.

Правова основа діяльності органів кримінальної юстиції щодо запобігання кримінальним правопорушенням є не що інше, як сукупність взаємозалежних нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини в даній сфері з метою їх упорядкування, охорони і розвитку відповідно до суспільних вимог. Основне призначення цих актів – регламентувати організацію і функціонування системи органів кримінальної юстиції щодо запобігання кримінальним правопорушенням і забезпечувати її ефективний подальший розвиток.

Таким чином, юридичні норми, що містяться в даних нормативно-правових актах, повинні регламентувати:

- організацію вищевказаної системи, тобто її основні завдання, принципи діяльності, структуру, місце цієї підсистеми в механізмі правоохоронної діяльності;

- основні напрямки діяльності органів кримінальної юстиції;

- права і обов'язки суб'єктів, що здійснюють управлінську, правозастосовну і контрольно-наглядову діяльність, порядок використання наданих їм сил, форм, методів, засобів;

- порядок взаємодії з іншими державними і недержавними установами, що не входять у дану систему.

Організація діяльності органів кримінальної юстиції в межах механізму правоохоронної діяльності, як об'єкт нормативно-правового регулювання, припускає наявність:

- кола спеціальних суб'єктів – суб'єктів запобіжної діяльності;

- вольового поведження суб'єктів відносин у процесі функціонування відповідної системи;

- об'єктів впливу органів кримінальної юстиції щодо запобігання кримінальним правопорушенням, з якими пов'язане поведження суб'єктів цих відносин;

- різних юридичних фактів, що викликають виникнення, зміну або припинення конкретних відносин;

- різних юридичних засобів, за допомогою яких організується і функціонує сама система органів кримінальної юстиції щодо запобігання кримінальним правопорушенням.

Правове регулювання будь-яких відносин, у тому числі й тих, які складаються в сфері запобігання кримінальним правопорушенням, – найбільш ефективний спосіб організації та управління ними. Воно здійснюється за допомогою законодавчих та інших правових актів держави, в яких містяться вимоги до поведінки учасників цих відносин.

Залежно від правосуб'єктності державних органів, видавані ними нормативно-правові акти мають різну юридичну чинність і межі дії. Систему законодавчих актів, що визначають завдання, функції і повноваження органів, для яких запобі-

гання кримінальним правопорушенням є основним обов'язком, становлять Конституція України як Основний закон нашої держави, Закони України «Про прокуратуру», «Про міліцію», «Про службу безпеки України», Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» Податковий кодекс України тощо.

Таким чином, можна зробити висновок, що для органів кримінальної юстиції характерна однотипність нормативно-правового визначення основних завдань діяльності, що лежать у площині проблематики запобігання кримінальним правопорушенням.

Інші важливі питання функціонування органів кримінальної юстиції у механізмі правоохоронної діяльності, зокрема щодо запобігання кримінальним правопорушенням, відбиті в низці рамкових законів, присвячених загальним та окремим питанням організації антикриміногенного впливу на злочинність в цілому та її окремі види.

Таким чином, основу правового регулювання діяльності органів кримінальної юстиції щодо запобігання кримінальним правопорушенням у механізмі правоохоронної діяльності становлять загальні і спеціальні закони, що регулюють найбільш важливі суспільні відносини в названій сфері – організаційні, управлінські, правоохоронні.

Підбиваючи підсумок викладеному, хотілося б відзначити низку принципів моментів, що стосуються правових засад функціонування органів кримінальної юстиції в механізмі правоохоронної діяльності та деяких перспективних напрямків удосконалення відповідних процесів регулювання.

По-перше, правова основа функціонування повинна перебувати в такому стані, що максимально сприяє ефективному регулюванню суспільних відносин у даній сфері. Досягнення такого стану нормативно-правового регулювання цих відносин можливо лише за умови його відповідності потребам захисту інтересів суспільства, держави, особистості; достатньої повноти, стабільності законодавства і відсутності протиріч у нормативному регулюванні.

Цілі та завдання діяльності органів кримінальної юстиції визначені в законодавстві

України. У той же час необхідність істотно-го підвищення ефективності їх роботи ставить на порядок денний питання про чітке розмежування функцій і компетенції, що у свою чергу ставить завдання оптимізації структурної організації системи.

Разом з тим, сучасний стан правових засад функціонування органів кримінальної юстиції, зокрема щодо запобігання кримінальним правопорушенням, характеризується певною недосконалістю актів усіх рівнів, відсутністю офіційно визнаної концепції розвитку нормативно-правової бази, що стосується організації і функціонування системи протидії злочинності, роз'єднаністю суб'єктів, невиправданим дублюванням окремих функцій, недостатнім рівнем взаємодії і координації їх діяльності.

Сучасна криміногенна ситуація обумовлює необхідність чіткої і ефективної нормативно-правової регламентації суспільних відносин в сфері діяльності органів кримінальної юстиції; прийняття необхідних законодавчих актів, застосування інших заходів щодо вдосконалювання правової основи; усунення протиріч, що може бути використане в злочинних схемах і технологіях.

Важливим напрямком розвитку оптимальної організаційної структури органів кримінальної юстиції служить перетворення задіяних суб'єктів у раціональну, динамічну, скоординовану систему, в якій кожний з її елементів здійснював би певні завдання, необхідні для досягнення загальної мети – скорочення рівня злочинності. Для цього необхідно, щоб завдання, поставлені перед різними органами кримінальної юстиції, набір управлінських функцій, покликаних здійснювати вирішення завдань, були чітко і повно встановлені та входили в їх компетенцію. На практиці, на жаль, ця вимога, як правило, ігнорується або залишається без уваги. Цілі і завдання розглядаються як різні категорії, але без пояснення їх відмінностей; опис завдань підмінюється описом функцій, також без пояснення розбіжностей між ними, а найчастіше вони навіть ототожнюються. Ця невизначеність призводить до некоректності у визначенні конкретних завдань,

функцій і повноважень розглянутих органів.

Що стосується нормативно-правового регулювання організації і функціонування самої правоохоронної системи, то воно обов'язково повинне співвідноситися не тільки із соціально-політичними орієнтирами, але й урахувати тісний взаємозв'язок між наданими органам кримінальної юстиції правами і встановленими для них обов'язками, тому що від обсягу прав прямо залежить реалізація обов'язків цими органами. Штучне збільшення обсягу прав і обов'язків на практиці знову таки може привести до дублювання діяльності, її виходу за рамки відповідної компетенції, паралізації окремих ділянок роботи. На сьогодні при розмежуванні функцій суб'єктів існує ряд проблем і протиріч, обумовлених відсутністю точності у визначенні окремих сфер та напрямків правоохоронної діяльності.

Таким чином, удосконалення функціонування системи органів кримінальної юстиції може бути досягнуте шляхом забезпечення такого стану нормативно-правового регулювання, при якому поряд з максимально ефективним виконанням поставлених перед ними завдань не порушується рівновага системи у бік збільшення впливу і розширення меж застосування примуса.

У рамках даного процесу на сьогоднішній день можуть бути виділені такі актуальні напрямки: активізація роботи з усунення пробілів у законодавстві, забезпеченню його відповідності Конституції України, міжнародним і європейським стандартам; більш чітке розмежування компетенції органів кримінальної юстиції та інших правоохоронних органів; розробка і реалізація механізмів захисту найбільш уразливих сфер громадського життя; оптимізація роботи всіх ланок (компонентів) правоохоронної системи та її механізму; подальший розвиток організаційних засад співпраці різних суб'єктів, координаційних процедур в управлінні системою.

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено комплексному аналізу стану нормативно-правового забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції, а також формулювання рекомендацій щодо його покращення.

SUMMARY

The article is devoted to the analysis of regulatory support activities of the criminal justice system, and formulate recommendations for its improvement.

Література:

1. Скакун О.Ф. Теория государства и права: учебник – Х.: Консум, 2000. – 704 с.
2. Організація судових та правоохоронних органів / За ред. І.Є. Марочкіна, Н.В. Сібільової, О.М. Толочка. – Харків: Право, 2000. – 269 с.
3. Бандурка А.М., Бессмертный А.К. Судебные и правоохранительные органы Украины. – Харьков: Ун-т внутр. дел, 1999. – 350 с.
4. Закон України „Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів” // Відомості Верховної Ради. – 1994. – № 11. – Ст. 50.
5. Давыденко Л.М., Бандурка А.А. Противодействие преступности: теория,

практика, проблемы: Монография. – Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2005. – 302 с.

6. Литвинов А.Н. Предупреждение преступлений и правонарушений. Профилактическая работа с населением: Научно-практическое пособие. □ М.: Юркнига, 2004. □ 160 с.

7. Кримінологічний довідник ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, професора, академіка НАПрН України Бандурки О. М. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, професора Джужі О. М. і д-ра юрид. наук, професора Литвинова О.М. : довідкове видання. – Харків : Золота миля, 2013. – 412 с.

8. Алексеев С.С. Теория права. – М.: БЕК, 1994. – 223 с.